

Метонімічні звороти, перифрази здійснюють емоційний вплив на читача, будучи підпорядкованими ідейному змісту поезій, мовноестетичній позиції автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. К. : Либідь, 2001. 224 с.
2. Кононенко В. Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
3. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі. К. : Вид-во АН УРСР, 1960. 188 с.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2008. 423 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.
6. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : Підручник / за ред. Л. І. Мацько. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). К. : Правда Ярославичів, 1998. 448 с.

ДЖЕРЕЛА

- ЗД – збірка «Зимові дерева».
ВЦ – збірка «Веселий цвинтар».
Кр. – збірка «Круговерть».
ЧТ – збірка «Час творчості».
П-1 – збірка «Палімпсести», книга 1.
П-2 – збірка «Палімпсести», книга 2.

Островська Л. С.
(*м. Миколаїв*)

РОЗМЕЖУВАННЯ ОДНОСКЛАДНИХ І ДВОСКЛАДНИХ СТРУКТУР ЗАЛЕЖНО ВІД ІНТОНАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА)

У сучасному мовознавстві у вивченні синтаксичних структур чітко простежується тенденція на встановлення співвідношення, корелятивності різних рівнів синтаксичних одиниць і виявлення їх взаємодії.

Метою пропонованої дослідження є простежити залежність формально-граматичної структури односкладного номінативного речення від інтонаційних характеристик як визначальних для комунікативного рівня.

Синтаксична структура як така, що перебуває в основі формальної побудови речення, являє собою лише статичну структуру, абстрактну схему, що не здатна сама по собі виражати завершену думку, тобто бути комунікативною одиницею. Іншими словами, речення стає завершеним повідомленням, динамічною структурою, тобто висловленням, на рівні його актуального (комунікативного) членування, що співвідносить речення з конкретною ситуацією та виражає комунікативну настанову мовця повідомити те, що міститься в його свідомості та про що має бути поінформований адресат. Отже, формальна організація речення тою чи іншою мірою підпорядкована тема-рема-тичному членуванню висловлення.

Формальну організацію речення супроводжує інтонація: вона виражає завершеність речення, розрізняє питальну модальність, емоційно-експресивні характеристики, членує речення на інтонаційно-сміслові відрізки (синтагми) та ін. І. Торсуєва підкреслює особливу роль інтонації у висловленні, тлумачачи її як один із засобів формування висловлення, рівноправний щодо лексичних і граматичних засобів [7, с. 4].

Сучасна лінгвістика визначає інтонацію як сукупність супрасегментних чинників мовлення: наголосу (логічного і словесного), мелодики й тону, ритму, інтенсивності, темпу, тембру вимови, паузи, – що служить засобом стратегічної комунікації [6, с. 212].

Значущість інтонації можна простежити у висловленнях, які тотожні щодо структурно-компонентного складу, а різняться тільки інтонаційними характеристиками: розповідне (*І він мусив був обмежитись самими словами вдячності* (В. Стус. Сповнений почуттям вдячності... / зб. Веселий цвинтар)), питальне (*І він мусив був обмежитись самими словами вдячності?*), окличне (*І він мусив був обмежитись самими словами вдячності!*) речення, з акцентом на відповідних словах, що підкреслює актуальний аспект інформації.

Порівняймо також особливості інтонації таких речень: *І як же нам не поговорити?* – заперечне за формою, але стверджувальне за змістом; *Хіба я знаю?* (В. Стус. Ця п'єса почалася вже давно... / зб. Веселий цвинтар) – стверджувальне за формою, але заперечне за змістом.

Важливим компонентом інтонації є паузація. Мовець робить паузи, інтонаційні наголоси, презентуючи, таким чином, об'єктивні явища дійсності та суб'єктивність її відображення. [1, с. 47]. Отже, виступаючи в комплексі з

іншими елементами інтонації, пауза стає важливим показником синтагматичного членування не лише між реченнями, а й самого речення.

І. Борисюк акцентує увагу на лінгвістичній значущості інтонації мовлення, яка полягає в тому, що вона об'єднує окремі слова у висловлення, визначає його комунікативний тип чи вид, характер смислових взаємозв'язків елементів у межах висловлення, передає суб'єктивне ставлення мовця до предмета висловлюваної думки, до співрозмовника, до фактів навколишньої дійсності в момент спілкування [2, с. 33].

Спостереження над мовним матеріалом з поетичної збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар» дає можливість стверджувати, що окремі формально подібні синтаксичні структури матимуть різну синтаксично-граматичну організацію в силу різних інтонаційних характеристик за актуального членування висловлення. Особливо показовими в цьому плані видаються окремі різновиди реченневих конструкцій, які залежно від характеру інтонування та паузації, матимуть виразні ознаки односкладних номінативних речень або двоскладних структур. У цьому плані не можна погодитися з думкою А. Загнітка, який стверджує, що іменник у називному відмінку за своїм синтаксичним характером поліфункціональний [4, с. 538], тому для визначення його синтаксичної функції необхідним постає врахування специфіки вираженої інформації та комунікативно-прагматичні настанови мовця.

Розглянемо декілька таких випадків, коли субстантив на формальному рівні або представляє головний член номінативного речення, або ж є компонентом двоскладного залежно від інтонаційних характеристик, що є похідними від комунікативно-прагматичних настанов адресанта.

Загальноприйнятою є думка про те, що номінативним реченням властива особлива констатувальна інтонація, яка є своєрідним показником предикативності номінативного речення. Зміна ж такої констатувальної інтонації призводить і до формальної структурної відмінності синтаксичної конструкції.

Проаналізуємо речення *Це перший наш обов'язок* (В. Стус / Веселий цвинтар) з погляду інтонування та паузації. Якщо метою повідомлення є ствердження буття, існування предмета, то іменник *обов'язок* вимовлятиметься з логічним наголосом, а сама синтаксична конструкція з констатувальною інтонацією та підвищенням голосу:

Це перший наш обов'язок (В. Стус. Ця п'єса почалася вже давно... / зб. Веселий цвинтар).

Відповідно до актуального членування речення аналізоване висловлення характеризуватиметься нульовою темою, увесь його

компонентний склад представлятиме рему. На структурно-граматичному рівні таке речення визначається як повне, односкладне, номінативне, а саме вказівне номінативне, оскільки ідею існування ускладнено вказівкою на цей предмет, формальним виразником чого стає вказівна частка *це*. Структурна схема досліджуваного речення матиме вигляд (cop) N₁, де (cop) – показник предикативності номінативного речення, так званий синтаксичний нуль; N₁ – іменник у називному відмінку.

Коли ж метою висловлення *Це перший наш обов'язок* стає визначення вказівного займенника *це*, то логічний наголос падатиме на субстантивну конструкцію, а висловлення вимовлятиметься зі зниженою інтонацією, крім цього, додається паузація після займенника *це*:

Це // перший наш обов'язок

Комунікативна структура такого речення містить тему *це* і рему *перший наш обов'язок*. Формальна структура речення таким чином тлумачиться як повна двоскладна з підметом *це* і складеним іменним присудком *обов'язок* з формально невираженим дієсловом-зв'язкою. Структурна схема такого речення являє собою модель Pron₁ – (cop) N₁, де Pron₁ – займенник у називному відмінку; (cop) – формально невиражене дієслово-зв'язка; N₁ – іменник у називному відмінку.

Досить часто на письмі, щоб підкреслити комунікативне завдання висловлення, автор вдається до використання відповідних пунктуаційних знаків: *Це – на початку* (В. Стус. У тридцять літ ти тільки народився... / зб. Веселий цвинтар).

Характерною для буттєвих номінативних речень є їхня можливість поширюватися компонентами атрибутивної та обставинної семантики, пор.: *Досвітні таємниці. Смердюча річка, глибом випахла. Нехитрі подорожі ставком. Дитяча зверхність, невимовлене зрідіння з кригою, з вітром* (В. Стус. Вертання / зб. Веселий цвинтар).

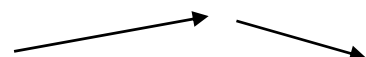
Залежно від інтонування та паузації можна кваліфікувати подібні структури як односкладні номінативні чи двоскладні повні.

Досвітні таємниці.

Комунікативною настановою мовця за підвищеної констатувальної інтонації та логічному наголошенні номінатива є ствердження про існування, буття предмета. Таким чином, на комунікативному реченні висловлення матиме лише ядро повідомлення – рему, тема лишається нульовою; на формальному рівні речення є односкладним буттєвим номінативним, а його структурна схема відповідатиме такому вигляду (cop) N₁, де (cop) – показник

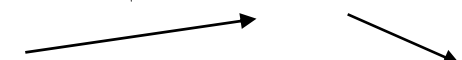
предикативності номінативного речення, так званий синтаксичний нуль; N_1 – іменник у називному відмінку.

Натомість знижена інтонація, паузація після атрибутивного компонента та логічний наголос на ньому свідчатиме про двокомпонентний склад комунікативної структури: рема + тема та двоскладну структуру речення, у якій номінатив виконуватиме роль підмета, а атрибут – іменної частини складеного іменного присудка, що репрезентує структурна схема $N_1 - (cop) Adj_1$, де N_1 – іменник у називному відмінку; (cop) – формально невиражене дієслово-зв'язка; Adj_1 – прикметник у називному відмінку.

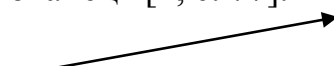

Досвітні // таємниці...

На нашу думку, реченнєві структури, у яких номінатив поширений компонентом обставинної семантики, є складнішими для інтерпретації. На переконання Л. Коваль, поширювачі локативної та темпоральної семантики в номінативних реченнях є детермінантами, що, як відомо, стосуються всього предикативного ядра висловлення, тому доцільним видається їхнє тлумачення як таких, що слугують певним тлом у номінативному реченні [5, с. 67]. А. Загнітко стверджує, що компоненти локативної семантики не можуть бути самостійними поширювачами в подібних структурах, оскільки виступають валентно зумовленими компонентами та показниками предикатів локативності, які формально в реченні не виражені [4, с. 484]. Через це такі речення пропонується тлумачити як двоскладні з нульовим присудком, що є функціональними варіантами двоскладних з формально вираженим присудком, пор.: *У Прохорівці сни, мов ріки* (В. Стус. *У Прохорівці – сни, мов ріки* / зб. *Веселий цвинтар*). – *У Прохорівці сняться сни, мов ріки*.

Інтонаційний малюнок аналізованого речення виглядатиме так:

У Прохорівці // сни, мов ріки.

Однак за умови констатувальної підвищеної інтонації такі реченнєві структури можна визначати односкладними, а поширювальний компонент характеризувати як такий, що набуває синкретичної атрибутивно-локативної семантики, оскільки він стає залежним від іменника, а кожен підпорядкований субстантиву компонент починає виражати атрибутивну семантику в силу своєї синтаксичної позиції, як це переконливо довів І. Вихованець [4, с. 77].

*У Прохорівці **сни**, мов ріки.* Подібна кваліфікація стає ще більш актуалізованою, якщо синкретичний атрибутивно-локативний компонент

перебуває в постпозиції щодо означуваного слова, пор.: *І небо вологе – над* (В. Стус. Вертання / зб. Веселий цвинтар).

Отже, можна зробити висновок, що послідовно простежується залежність формально-синтаксичної структури простого речення від інтонаційних характеристик його реалізації в мовленні, зокрема яскраво виявляється кореляція формально-граматичного та комунікативного рівнів односкладних вказівних номінативних і поширених буттєвих номінативних з двоскладними повними реченнями. Найбільшої значущості при цьому набувають підвищення або зниження інтонації, логічний фразовий наголос і наявність / відсутність паузації в середині висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмут А. Й. Інтонація як засіб мовної комунікації. К. : Наукова думка, 1980. 243 с.
2. Борисюк І. В. Інтонація і культура мовлення. Українська мова і література в школі. 1978. № 1. С. 33.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. К. : Наук. думка, 1992. 224 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. Коваль Л. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания. М., 1979. 112 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стус В. Веселий цвинтар. URL: <http://1576.ua/books/1270>

Святошенко Т. Г.
(с. Миколаївка)

МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ В ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СТУСА

*Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався,
той, щ обрав тебе навіки-вік.
До нього змалку ти заповідався,
до нього сам Господь тебе пририк.
Василь Стус*

Василь Стус – поет, літературознавець, перекладач, інтелектуал, правозахисник. Прожив коротке, але яскраве життя. У Стусовій поезії